

- سرشناسه: روحبخش، رحیم، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور: مرجع مبارز: آیت‌الله العظمی سیدعبدالله شیرازی
به روایت اسناد / تألیف رحیم روحبخش.
مشخصات نشر: تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶.
مشخصات ظاهری: ۴۹۶ ص.
فروست: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ۵۱۹. اسناد؛ ۴۱.
شابک: ۳۵۰۰۰ ریال: 978-964-419-250-0
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
موضوع: شیرازی، عبدالله، ۱۲۷۱-۱۳۶۳.
موضوع: ایران - تاریخ - پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۵۷ - اسناد و مدارک.
شناسه افزوده: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
رده‌بندی افزوده: DSR ۱۵۳۳/۵/ش ۹ ر ۹ ۱۳۸۶
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۸۲۴۰۷۲
شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۵۵۸۶۳

مرجع مبارز؛
آیت الله العظمی سید عبداللہ شیرازی
تہ روایت اسناد

انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: مرجع مبارز؛ آیت الله العظمی سید عبدالله شیرازی به روایت اسناد

تألیف: رحیم روحبخش

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۶

شمارگان: ۲۰۰۰ قیمت: ۳۵۰۰ تومان

حروفچینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۰-۲۵۰-۴۱۹-۹۶۴-۹۷۸

ISBN: 978-964-419-250-0

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبروی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۲۰۹۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی. صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.ir

فهرست مطالب

۱۱	..... مقدمه
۱۳	..... پیشگفتار

بخش اول:

۱۷	..... مدخل پژوهشی
۱۹	..... فصل اول: آیت الله شیرازی؛ از تولد تا حضور در عرصه های علمی و اجتماعی
۱۹	..... گفتار اول: تولد و تحصیلات
۲۸	..... گفتار دوم: فعالیت های علمی و اجتماعی
۳۲	..... الف) تربیت شاگردان و بیان نظریات فقهی و اصولی و کلامی
۳۴	..... ب) تألیف و تصنیف کتب
۳۶	..... ج) جلسه ی استفتاء و بررسی مسائل فقهی
۳۶	..... د) دریافت وجوه شرعیّه برای پرداخت شهریه ی طلاب و سایر خدمات دینی
۳۷	..... ه) تأسیس مدارس علمیّه
۳۹	..... ۱- مرکز درمانی آیت الله العظمی شیرازی
۴۰	..... ۲- کتابخانه ی عمومی آیت الله العظمی شیرازی
۴۰	..... ۳- تأسیس حسینیه ی آیت الله العظمی شیرازی
۴۱	..... ۴- ارائه ی کمک هایی برای شیعیان لبنان
۴۱	..... ۵- اعطای کمک های مالی به عراقی های رانده شده و مجاهدین افغانستان
۴۱	..... ۶- کمک به زلزله زدگان
۴۵	..... فصل دوم: مبارزات آیت الله العظمی شیرازی در دوره ی رضاشاه
۴۶	..... گفتار اول: بررسی زمینه های قیام مسجد گوه رشاد و نقش آیت الله العظمی شیرازی
۴۷	..... الف) ماجرای شیخ محمدتقی بافقی
	..... ب) قیام حاج آقا نورالله اصفهانی و حضور آیت الله العظمی شیرازی در جمع

- منهاجرین ۴۷
- (ج) نگاهی به نقش آیت الله العظمی شیرازی در قیام حاج آقا نورالله نجفی اصفهانی ۵۳
- (د) تصویب قانون متحدالشکل کردن لباس ۵۴
- (و) سفر رضا شاه به ترکیه و پیامدهای آن ۵۶
- گفتار دوم: سال ۱۳۱۴، سال سرنوشت ساز ۵۷
- (الف) واقعه‌ی کشف حجاب در شیراز و اقدام به موقع آیت الله العظمی شیرازی ۵۹
- (ب) واقعه‌ی کشف حجاب در ۱۷ دی ماه ۱۳۱۴ در تهران ۶۲
- گفتار سوم: آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی، پیشگام قیام ۶۵
- (الف) معرفی علمای طراز اول مشهد در آستانه‌ی قیام ۶۸
- ۱- آیت الله العظمی حاج آقا سید حسین قمی ۶۸
- ۲- آیت الله مرتضی آشتیانی ۶۹
- ۳- آیت الله میرزا محمد آقازاده ۶۹
- ۴- آیت الله میرزا احمد آقازاده (کفائی) ۷۰
- ۵- آیت الله سید یونس اردبیلی ۷۰
- (ب) سفر تاریخی آیت الله العظمی شیرازی به مشهد ۷۲
- (ج) دیدار آیت الله العظمی شیرازی با آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی ۷۳
- (د) اولیای امور مشهد و سفر آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی به تهران ۷۸
- (ه) اقامت آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی در باغ سراج الملک شهر ری ۸۰
- گفتار چهارم: قیام مسجد گوهرشاد ۸۳
- (الف) آیت الله العظمی شیرازی، حلقه‌ی اتصال جلسات علما بعد از سفر آیت الله العظمی حاج آقا حسین قمی به تهران ۸۳
- (ب) دستگیری آیت الله العظمی شیرازی به همراه سایر علمای برجسته ۸۷
- (ج) نجف اشرف، مقصد نهایی آیت الله العظمی شیرازی در پی اجرای قانون «کشف حجاب» ۹۱
- فصل سوم: مبارزات آیت الله العظمی شیرازی در دوره محمد رضا شاه ۹۷
- گفتار اول: آیت الله العظمی شیرازی در عراق ۹۷
- (الف) حمایت از آیت الله کاشانی ۹۹

ب) حمایت از نهضت امام خمینی	۱۰۱
۱- لایحه‌ی انجمن‌ها و رفراندوم	۱۰۳
۲- واقعه‌ی مدرسه‌ی فیضیه و قیام ۱۵ خرداد	۱۰۷
ج) برخی وقایع بعد از قیام ۱۵ خرداد	۱۱۴
۱- از تحریم انتخابات تا اعتراض به محاکمه‌ی عاملین ترور منصور	۱۱۴
۲- نامه‌هایی به هویدا (نخست‌وزیر)	۱۱۹
گفتار دوم: آیت‌الله العظمی شیرازی در ایران	۱۲۲
الف) اخراج ایرانیان از عراق و عکس‌العمل مراجع	۱۲۲
ب) تصمیم آیت‌الله العظمی شیرازی به ترک عراق	۱۲۹
ج) زمینه‌های استقرار و اقامت دائم آیت‌الله العظمی شیرازی در مشهد	۱۳۲
۱- نگاهی به نقش علمای خراسان در نهضت روحانیت	۱۳۲
۲- استقبال از حضور آیت‌الله العظمی شیرازی در مشهد	۱۳۷
گفتار سوم: آیت‌الله العظمی شیرازی از اوج‌گیری انقلاب تا اخراج امام خمینی از عراق	۱۳۹
الف) شهادت حاج آقا مصطفی خمینی و سلسله‌ی اربعین‌ها	۱۴۱
ب) بیت آیت‌الله العظمی شیرازی، پایگاه نهضت در مشهد	۱۵۰
۱- صدور اعلامیه، تکثیر و توزیع آن	۱۵۲
۲- برگزاری سخنرانی و تشکیل اجتماعات	۱۵۳
۳- فعالیت شبکه‌ای در ارتباط با سایر نیروهای مبارز	۱۵۵
۴- حمایت از اعتراضات و اعتصابات بازاریان	۱۶۲
ج) درگذشت مشکوک شیخ‌احمد کافی، واعظ مشهور خراسان	۱۶۴
د) واقعه‌ی ۱۷ شهریور تهران و بازتاب آن در مشهد	۱۷۳
ه) اخراج امام خمینی از عراق و واکنش آیت‌الله العظمی شیرازی	۱۷۶
گفتار چهارم: آیت‌الله العظمی شیرازی؛ از واقعه‌ی تهاجم به حرم امام رضا(ع) تا پیروزی انقلاب	۱۸۰
الف) واقعه‌ی تهاجم به مردم در حرم مطهر امام رضا(ع)	۱۸۱
ب) حمله به بیمارستان امام رضا(ع)	۱۸۷
ج) یکشنبه‌ی خونین مشهد	۲۰۰

۲۱۰	۱- حمله به بیت آیت الله العظمی شیرازی
۲۱۷	۲- آخرین تلاش ها در راه پیروزی نهایی
۲۲۳	نتیجه گیری
۲۲۵	فصل چهارم: آیت الله العظمی شیرازی، از پیروزی انقلاب تا رحلت
۲۲۵	الف) نقش آیت الله العظمی شیرازی در تثبیت نظام
۲۳۵	ب) آیت الله العظمی شیرازی و جهان اسلام
۲۳۷	- انتفاضه ی ۱۷ صفر عراق
۲۴۵	ج) رحلت آیت الله العظمی شیرازی
۲۴۹	نتیجه گیری
۲۵۵	گاهشمار زندگی آیت الله العظمی شیرازی

بخش دوم:

۲۶۷	اسناد و تصاویر
۴۵۳	کتابنامه
۴۵۷	نمایه

مقدمه

انقلاب اسلامی که رویدادی مهم در تاریخ ایران بود، پس از گذر از فراز و فرودها و حوادث بسیار به ثمر نشست. در مسیر تحولات، از آغاز تا پیروزی، عناصر و عوامل تأثیرگذار بسیاری به ایفای نقش پرداختند. در این میان شخصیت‌های تأثیرگذار از موقعیت ویژه‌ای برخوردار هستند. در نتیجه، گذشته از نقش رهبری انقلاب، بررسی تأثیرگذاری این شخصیت‌ها در روند تحولات انقلاب اهمیت بسزایی دارد.

آیت‌الله سیدعبدالله شیرازی از جمله شخصیت‌های مبارزی است که چندین دهه علیه سیاست و عملکرد رژیم پهلوی به مبارزه پرداخت و در جریان کشف حجاب و اعتراض علما و مردم نسبت به این مسئله، به خیل مبارزان شهر مشهد پیوست و ضمن هماهنگی با علما و مراجع آن شهر نقش بسیار فعال و مؤثری ایفا نمود. پس از سرکوب قیام مردم مشهد در واقعه‌ی مسجد گوهرشاد، ایشان دستگیر و زندانی شد و بعد از آزادی به زادگاه خود شیراز رفت و تحت کنترل مأموران امنیتی رژیم قرار گرفت. بعد از اجرای رسمی قانون «کشف حجاب»، او که تاب و تحمل دیدن این وضعیت را نداشت، ایران را ترک کرد و راهی نجف شد. ایشان در این شهر در کنار فعالیت‌های علمی و حوزوی، همچنان به مبارزات خود علیه رژیم پهلوی ادامه داد و حتی در سطحی فراتر نسبت به مسائل و رویدادهای جهان اسلام مواضع روشنگرانه و قاطعی اتخاذ کرد.

با شروع نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی، به دلیل خط‌مشی فکری مشترک با ایشان، از هیچ‌گونه حمایتی از امام خمینی و نهضت اسلامی دریغ نورزیدند. این حمایت‌ها حتی در سال‌های تبعید امام خمینی به نجف نیز ادامه یافت. در سال ۱۳۵۴ پس از اخراج علما و طلاب ایرانی از عراق توسط رژیم بعثی، ایشان راهی ایران شد و در

شهر مشهد رحل اقامت افکند. ورود وی به این شهر با استقبال روبه‌رو شد. ایشان در این مقطع حساس زمانی توانستند به مبارزات شهر مشهد و در سطحی فراتر، کلّ استان خراسان تحرّکی خلاص ببخشند. آیت‌الله شیرازی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، همچنان با رهنمودهای مشفقانه در پی حفظ اصالت آموزه‌های انقلاب اسلامی بودند. مرکز اسناد انقلاب اسلامی در راستای معرفی علما و مراجع تأثیرگذار در انقلاب اسلامی، اینک اسناد مربوط به آیت‌الله سیدعبدالله شیرازی را به علاقه‌مندان تاریخ معاصر ایران عرضه می‌دارد. این مجموعه پس از مطالعه‌ی اولیه‌ی اسناد برای تنظیم متن و تهیه‌ی فیش‌های اطلاعاتی از آنها تدوین شده‌است. بخشی از مهم‌ترین اسناد نیز برای چاپ در این مجموعه گزینش شدند و به صورت تاریخی و موضوعی مرتب و گاه بازنویسی گردیدند.

در پایان مرکز اسناد انقلاب اسلامی بر خود لازم می‌داند که ضمن تشکر از مؤلف محترم؛ از آقای دکتر منصور طیبی، معاون محترم پژوهشی؛ آقای رحیم نیکبخت، مدیر بخش تدوین؛ آقایان میرحواس احمدزاده و اکبر فلاحتی، مدیر و کارشناس گروه تدوین اسناد و همچنین از زحمات همکاران پرتلاش معاونت محترم انتشارات تقدیر و تشکر کند.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

پیشگفتار

در مباحث مربوط به نقش مرجعیت در پیروزی انقلاب اسلامی، بعد از امام خمینی لازم است منابع و مآخذ هر کدام از مراجع را به طور مستقل مورد تحقیق و بررسی قرار داد.

در این پژوهش اسنادی تلاش شده تا این فرضیه درباره‌ی آیت‌الله العظمی سید عبدالله شیرازی، از مراجع تقلید وقت کشور آزموده شود. در آغاز ذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که متأسفانه به علت تمرکزگرایی در حوزه‌ی پژوهش‌های مربوط به انقلاب، غالباً نقش علما و سایر طبقات و اقشار مختلف شهرستان‌ها کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. در این میان، نقش برخی شهرها نظیر مشهد بیش از شهرهای بزرگ دیگر کشور - از جمله: اصفهان، تبریز و شیراز - مورد غفلت قرار گرفته است.

در آغاز این پژوهش این سؤال برای نگارنده پیش آمد که چرا آیت‌الله العظمی شیرازی علی رغم پنج دهه مبارزه با نظام‌های استبدادی ایران (رضاشاه و محمدرضا شاه) و عراق (حزب بعث و سردمداران آن) و سالیان سال حضور در عرصه‌ی سیاست و اجتماع، آن‌گونه که باید شناخته شده نیست و سوابق مبارزاتی ایشان مورد بررسی قرار نگرفته است؟ در طی قریب به یک سال بررسی منابع و به خصوص اسناد ساواک ایشان و شناخت بیشتر از نقش آفرینی‌های آن مرحوم، بی پاسخ ماندن این سؤال بیش از پیش بر حیرت نگارنده افزود؛ به خصوص اینکه بارها با کتاب‌هایی در حوزه‌ی بررسی انقلاب مواجه شده بود که در متن آنها حتی نامی از آیت‌الله شیرازی به چشم نمی‌خورد. در اندک منابع گزارش‌گونه نیز اگر اسمی از ایشان آمده بود، بدون اسم کوچک بود و نشان می‌داد که حتی نام او نیز برای پژوهشگران ناآشناست.

شاید علت اصلی مطرح نبودن آیت الله العظمی شیرازی درخور جایگاه وی، به دلیل اقامت طولانی ایشان در عراق (به مدت بیش از پنج دهه) باشد. گفتنی است که ایشان در دو مقطع در عراق - حوزه‌ی علمیه‌ی نجف - رحل اقامت افکند: مقطع نخست که قریب ۱۲ سال طول کشید، مصروف کسب علم و تحصیلات دینی شد و در مرحله‌ی دوم که بعد از قریب ۹ سال اقامت در ایران مجدداً به نجف عزیمت نمود، در طول چهل سال در مقام استادی فقه و اصول بر کرسی تدریس تکیه زد و در جایگاه مرجعیت تقلید ظاهر شد. به هر حال، بعد از این مدت مجدداً در اواخر سال ۱۳۵۴ در پی اخراج ایرانیان از سوی حزب بعث عراق، به دلیل مبارزات سیاسی از آن کشور اخراج شد و از سال ۱۳۵۵ در مشهد و حوزه‌ی علمیه‌ی آن شهر استقرار یافت. از این رو از این زمان به تدریج نام او در میان مردم شنیده شد. گفتنی است که ایشان پیش از آن در استان فارس و به خصوص در شیراز که محل تولد و زندگی اجداد و اقوامش بود معروفیتی داشت؛ به طوری که حتی در مشهد نیز کسانی که سنی از آنها گذشته بود و قیام مسجد گوهرشاد را به یاد می‌آوردند، نام او را جزو علمای طراز اول دستگیر شده در پی آن قیام به یاد داشتند، ولی سال‌ها زمان می‌خواست که نام او نیز مثل نام امثال آیت الله العظمی گلپایگانی برای همگان آشنا باشد تا اینکه اوج‌گیری انقلاب از سال ۱۳۵۶ و نقش آفرینی آیت الله العظمی شیرازی در نهضت در خراسان، این زمینه را فراهم کرد.

گفتنی است که فضای خاص حاکم بر حوزه‌ی علمیه‌ی خراسان، در مقایسه با حوزه‌ی علمیه‌ی قم از تحرک و نوگرایی بازدارد. در چنین موقعیتی حضور و استقرار آیت الله شیرازی در مشهد و رویکرد مبارزاتی او سخت دشوار می‌نمود.

در این میان فقط گروه انگشت شماری از روحانیون نوگرا در تعامل با کانون‌های نهضت در قم و تهران به مبارزه مشغول بودند که از حضور آیت الله العظمی شیرازی در مشهد استقبال کردند. این رویکرد زمانی تقویت شد که آیت الله شیرازی در پی دریافت خبر رحلت آقا مصطفی خمینی، نخستین مجلس ترحیم را در منزلش برپا کرد. از همین پیوند بود که تداوم و گسترش آموزه‌های انقلاب در قلمرو وسیع استان خراسان در مقایسه با برخی استان‌های دیگر با نظم و درایت خاصی انجام پذیرفت. آیت الله العظمی شیرازی به همراه چند تن از استادان برجسته‌ی وقت حوزه‌ی علمیه‌ی مشهد نظیر آیات:

تهرانی، مروارید، مرعشی، فلسفی، زنجانی و به خصوص آیت‌الله حاج آقا حسن قمی (بعد از مراجعت از تبعید در شهریور ۱۳۵۷) نقش ستادی و عالمانی نوگرایی چون آیت‌الله خامنه‌ای و واعظ طبسی و شهید هاشمی‌نژاد نقش اجرایی این جنبش را به عهده گرفتند و پیام آن را به شهرها و سایر نقاط ایران رساندند.

در پایان گفتنی است که این نوشتار (مدخل پژوهشی)، به‌طور ویژه مدیون راهنمایی‌های آیت‌الله سیدمحمدعلی شیرازی، یکی از فرزندان آیت‌الله العظمی شیرازی است؛ در درجه‌ی اول به‌خاطر استفاده از متن خاطرات ایشان که در سال ۱۳۷۳ از طرف مرکز اسناد انقلاب اسلامی شعبه‌ی وقت مشهد، به‌صورت مصاحبه تنظیم گردیده و در حال حاضر در قالب مجموعه‌ای مفصل (متن دست‌نوشته بازنویسی شده از نوار) در آرشیو مرکز اسناد انقلاب اسلامی نگهداری می‌شود و دوم اینکه معظم‌له و فرزند ایشان، سیدعبدالله زحمت مطالعه‌ی کامل و دوباره‌ی متن دست‌نوشته‌ی این مدخل را تقبل نمودند و تذکرات بسیار مفید و ارزنده‌ای ارائه دادند که در همین جا از آن عزیزان تقدیر و تشکر به‌عمل می‌آید.

رحیم روحبخش